

NOVI PRILOZI O LOKRUMSKIM FALSIFIKATIMA I DESINOJ
DAROVNICI PULSANSKIM BENEDIKTINCIMA

U dubrovačkom Državnom arhivu i franjevačkoj biblioteci (u novijim prijepisima) čuva se nekoliko isprava koje se ponajviše odnose na povijest benediktinskog samostana na otoku Lokrumu i dukljanske države u XI i XII stoljeću. O tim ispravama pisali su Engel, Kukuljević, Rački, Farlati, Smičiklas, Jireček i Šufflay a 1928. Šišić. U svom opsežnom »Ekskurzu o lokrumskim falsifikatima« (Letopis popa Dukljanina, Beograd-Zagreb 1928) Šišić je ove isprave, kako sam kaže, podvrgao »kri-tičnom ispitivanju s obzirom na pitanje njihove originalnosti i autentičnosti«. Budući da to pitanje i danas pobuđuje u historiografiji znatnu pažnju, osvrnut ćemo se ovdje na one radove koji su se o njemu pojavili poslije Šišića, ali ćemo za njihovo bolje razumijevanje iznijeti najprije rezultate do kojih je on tada došao.

Šišić je spomenute isprave podijelio u tri skupine. U prvu je smjestio one kojima se lokrumskom samostanu daruje crkva sv. Pankracija u Babinu polju na otoku Mljetu. Isprave druge skupine odnose se na darovanje lokrumskom samostanu crkvice sv. Martina u Šumetu, a u treću je unio prijepis isprave zahumskog kneza Dese iz 1151.

Od isprava prve skupine, Šišić smatra autentičnom samo ispravu o osnivanju lokrumskog samostana, dok sve ostale proglašava »očiglednim falsifikatima«. Raspravljajući o razlozima za postanak ove grupe falsifikata, on s pravom ističe da je poveljom Stefana Prvovjenčanoga (1220) čitav otok darovan samostanu sv. Marije na Mljetu.¹ No lokrumski je samostan vjerojatno već otprije bio u posjedu crkvice sv. Pankracija na Mljetu. Budući da je zbog toga posjeda izbio spor s benediktincima na Mljetu, lokrumski je samostan, nastojeći da dokaže svoja prava na spomenutu crkvicu i njenu zemljišnu svojinu, falsificirao isprave kojima je htio dokazati svoje pravo na taj posjed »prije Dese, za Dese i poslije njega« (227). U kasnijim se izvorima crkva sv. Pankracija ne spominje kao njegovo vlasništvo pa Šišić s pravom ističe »da lokrumski benediktinci nisu uspjeli i da im falsifikati nisu koristili« (227).

Pri ocjeni izvora za drugu skupinu, Šišić je položio težište na diplomatsku i historijsku analizu. Ukazujući na raspored uloga u toj skupini, on upozorava na sličan redoslijed kod isprava prve skupine i zaključuje da to nije slučajnost nego naprotiv jak dokaz da su obje skupine falsifikata »postale u istoj sredini i nekako blizu po vremenu« (230).

Raspravljajući o Desinoj ispravi (treća skupina), Šišić konstatira da ona nema nikakve veze s lokrumskim samostanom već se nalazila u arhivu mljetskog samostana odakle je prenesena u dubrovački arhiv. U prilog njenoj autentičnosti govore: korektan datum i intitulacija, koroboracija s ovećim brojem priznatih svjedoka i pisar isprave, svećenik Matija, koji je poznati dubrovački notar u ono doba (242).

Prikazujući historijat Zahumlja, Šišić pretpostavlja da je Desa, poslije izmirenja Uroša II s braćom, dobio u upravu Zahumlje kao knez, a tek oko 1148/49. oteo Radoslavu Trebinje i Duklju pa je, prema tome, u povelji ispravno tituliran. Analizirajući i imena svjedoka (Grdeša, Rastesa, Petar) uvjerljivo je dokazao da su ta lica historijska (251).

V. Foretić otkrio je u dubrovačkom arhivu i zatim objelodanio (Dvije isprave zahumskog kneza Dese o Mljetu iz 1151. god., Anali Historijskog instituta JAZU I, Dubrovnik 1952) dugu pergamentsku ispravu od 10. VII 1284. napisanu u gradu

¹ Za historiju Mljeta v. B. Gušić, Mljet, Narodna starina 26, Zagreb 1930, i Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici, Rešetarov zbornik (Iz dubrovačke prošlosti), Dubrovnik 1931.

Monte Sant Angelo u Apuliji, kojom se ovjerovljuju tri ranije isprave izdate u korist tamošnjega pulsanskog reda. Prva je bula pape Inocencija III (7. VIII 1198) u kojoj se pri nabranjanju samostana, crkava i povlastica pulsanskog reda spominje i samostan sv. Marije na Mljetu. Druga po redu prepisana je isprava kneza Dese iz 1151, a treća je isprava istoga Dese (1151) kojom on osniva samostan sv. Marije na Mljetu, daruje mu cijeli otok i udjeljuje posebne povlastice. Ova isprava nije dosada bila poznata (63).

Foretić konstatira da je prva Desina isprava darovnica, a druga fundacijska isprava novoga područnog samostana, ali da su obje izdane u isto vrijeme. Međutim, Desa udjeljuje drugom ispravom samostanu osobite povlastice: oslobođenje od ius descensusa i pravo azila, naime da mogu oni, »koji bi bili podvrgnuti osudi smrtno kazne, pobjeći u nj i došavši tamo podlegli bi jedino sudu crkve« (71). Autor smatra da je ova isprava izdana u vrijeme kad su mletački plemići iz obitelji Zorzi (Giorgi), kao knezovi Korčule, isticali svoje pretenzije na Mljet.

G. Čremošnik, Isprave zahumskog kneza Dese (na i. mj. III, 1954), ponovo je podvrgao analizi ovu novo pronađenu Desinu ispravu i zaključio da je to falsifikat XIII st., navodeći tome u prilog ove razloge:

U vrijeme kada se gradski i crkveni pisari još bore s latinskim jezikom (XII st.) i počinjaju grube gramatičke pogreške, gladak latinski jezik ove isprave i upotreba savršene arenge djeluje nesuvremeno i preuranjeno. Falsifikator određuje globu od 100 libara groša (2000 perpera), što odgovara sumi koju je dubrovačka vlada plaćala kao godišnji tribut za slobodu trgovanja u Srbiji. Čremošnik upozorava da je sredinom XII st. tolika globa apsurd jer ekonomski razvoj Primorja i balkanskog zaleđa nije još ni počeo. Osim toga, kazna je određena u mletačkim grošima pa time anticipira mletačku valutu za cijelo pola stoljeća (72).

Datirajući falsifikat između 1204. i 1284, Čremošnik ga stavlja bliže potonjoj godini. On također konstatira da ga je pisao domaći čovjek kome su naša imena bila tako dobro poznata da mu je pri prepisivanju svjedoka izmaklo nepravdo poznato ime (Radosta) mjesto pravoga (Rastesa). Razmatrajući ime svjedoka Sranlanus, koje nema nikakva smisla, autor drži da prilikom prepisivanja nije predložen Desin original prve listine, nego neki prijepis s iskvarenim imenom, i da je falsifikator druge listine učinio i prijepis prve Desine listine i oba zatim dao potvrditi u Monte Sant Angelu (73).

Falsifikat je, prema Čremošniku, učinjen vjerojatno zato da bi se predložio novome srpskome kralju Milutinu radi legaliziranja novih prohtjeva, u čemu samostan nije uspio. No ipak on smatra prvu Desinu listinu iz 1151. autentičnom a Šišićevo mišljenje potpuno opravdanim. Ističe također da bula pape Inocencija III, koju je V. Foretić objavio, dokazuje da je samostan na Mljetu, zajedno sa svojim posjedima, postojao već 1198. jer »teško bi se moglo sumnjati u to da je osnovan nekoliko desetaka godina ranije, a nema razloga sumnjati u to, da je osnovan baš sa strane kneza Dese« (74).

U raspravi: »Povelje kneza Dese o Mljetu«, PKJIF XXVIII, Beograd 1962, M. Dinić osvrće se ponovo na objavljeni pergament iz 1284. i ističe da Čremošnik s pravom ukazuje na neka obilježja sumnjiva za jednu ispravu koja bi imala da potječe iz sredine XII stoljeća. Konstatira da je u mletačkoj odluci iz 1338, kojom se određuje da korčulanski knez Ivan Zorzi nema nikakva prava na Mljet, fiksirana ista *poena temporalis* kao i u Desinoj lažnoj ispravi. Smatra najzad da su »autentična kazna od 1338. i ona lažna iz 1151, očigledno u uzajamnoj vezi« (6).

Citirajući odluku Malog vijeća od 20. V 1387, tvrdi kako se tu radi o potvrdi da je i ona povelja kneza Dese koju Šišić smatra autentičnom i za koju treba da se učini prijepis — »kopija autentičnih kopija«. Original ne samo da nije postojao — kaže Dinić — nego je i odluka vijeća tako stilizirana kao da ono ne garantira

sasvim otvoreno svojim autoritetom da je taj ikada postojao.² On smatra da je Dubrovnik donio takvu odluku jer je Mljet »dosta dugo bio u prilično neodređenom položaju otkako je vlast srpske države počela popuštati na Jadranu« (7).³ Dubrovnik je, doduše, preko opata učvršćivao svoju vlast nad otokom⁴, ali još u septembru 1349. car Dušan ističe pravo Srbije na Mljet, a 1362. car Uroš, prilikom potvrđivanja mira s Dubrovnikom, govori o »dohotku« s toga otoka.

Prema Diniću su posjedi nekih Vladimirovića, koji se spominju u poznatom sporazumu između mljetskog samostana i seljaka (1345), bili izuzeti iz globalne svote koju su seljaci davali opatu, ali su zato nešto posebno plaćali srpskom caru i nadbiskupu u Dubrovniku (10). On konstatira da se u vrijeme Nemanjića prava na Mljet nisu ugasila i da ni Tvrtko I, kao njihov potomak, nije taj otok zaboravio. Zaključuje »da je činjenica da još nije palo upotpun zaborav da Mljet nije prešao nekakvim konačnim i jasnim ugovorom pod vlast Dubrovnika izazvala i onu odluku Malog veća o Desinoj povelji« (10).

Na osnovi odluke Vijeća umoljenih, dvojica Dubrovčana posjetila su 1386 otoke Tremite gdje je postojao čuveni benediktinski samostan. Iako mu nije poznato kakva su obavještenja ondje tražili, Dinić dovodi u uzročnu vezu odluku o vjerodostojnosti Desine povelje (to jest spomenutu odluku Malog vijeća) i ovu posjetu Tremitima.

Nakon što je Foretićev pergament prebacio iz 1284. u razdoblje poslije 1338, ne dajući za to dovoljno uvjerljivih dokaza, on vjeruje da je *poena temporalis* prenesena u lažnu Desinu ispravu iz autentičnih dokumenata (odluka mletačkog vijeća i duždvo pismo iz 1338). Po njegovu se shvaćanju Desina isprava, koju je Šišić »nekako uspeo« ukloniti iz društva lokrumskih falsifikata, sada povezala s jednim »ne može biti jasnijim falsifikatom pod istom godinom kada je ona izdata«. Čitav elaborat s transumptima Dinić proglašava falsifikatom koji je nastao poslije odluke suda od marta 1338. Čini mu se nemoguće da bi sud u samoj Veneciji mogao unijeti u svoju konačnu presudu »odredbu o kazni u mletačkim grošima iz jedne podmetnute isprave iz tobože 1151. godine na pola veka pre njihove tako značajne pojave« (14).⁵

² Citiramo odluku Malog vijeća prema Diniću (6): »In dicto Minori Consilio captum fuit quod in copia transummenda de copiis transumptis de privilegiis Melite, tam de concessione eiusdem insule Melite facta ecclesie S. Marie de Pulsano, quam de graciis et immunitatibus concessis a summo pontifice, redatur testimonium veritatis quod est copia copiarum autenticarum«.

³ Za Mljet se vodi borba u vrijeme uspona nemanjićke Srbije. O tom najbolje govori pismo dužda Rajnerija Gena (1262) koji zahtijeva da prijatelj u Trogiru podupiru mletačkog kneza postavljena nad Korčulom i Mljetom (Smičiklas, CD V, 236; usp. i Gušić, Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici, 3, bilj. 18).

⁴ Da su već 1284. postajale žive veze Dubrovnika s Mljetom govori činjenica da se u oporukama dubrovačkih građana Tomasina Savore notara, Drage Guerera i Martola Crijevića daruje i samostan sv. Marije (CD VI, 456, 465, 500; usp. i Gušić, n. dj., 4, bilj. 25).

⁵ »Denarius grossus« javlja se u prvoj polovini XIII st. a »libra« ostaje i nadalje računski novac. Otada se u našim primorskim krajevima novčane obaveze isplaćuju u grošima. Da bi namirili kralja Uroša I, odlučeno je 1254. »quod omnes homines Ragusii pro quolibet quingo vini, quod habuerunt in proximis preteritis undemiis, soluant dimidium denarium grossum« (CD IV, 572). U ugovoru Dubrovnika i Kotora 1279. određeno je: »qui uendat Catarino dictas res, soluat doane Ragusii de dictis rebus ad rationem triginta denariorum venetorum grossorum pro quolibet centenario yperperorum, exceptis fostagnis, de quibus soluat dicte doane vnum denarium venetum grossum pro quolibet petia de fostagno« (CD VI, 297). God. 1208. Šibenčani isplaćuju neku svotu »dante et solvente libras octingentas denariorum Venetorum in grossis« (S. Ljubić, Listine I, MSHSM I, 1868, 229). God. 1219. Dubrovčani odlučuju u Velikom vijeću da izaberu liječnikom nekog magistra Jakova de Forlivio »pro uno anno cum salario sex librarum venetarum grossorum in anno« (Monumenta Ragusina V, MSHSM XXIX, 1897, 145). Dubrovčani su u važnijim ugovorima obi-

Budući da se ova isprava nalazi u pergamentu iz 1284, Dinić pretpostavlja da je onda »i ona nemoguća, odnosno čitav taj dokumenat je falsifikat nastao posle 1338. godine, možda čak u vezi sa nastankom odluke Malog veća (27. V 1387)« (14) a vrijeme postanka samostana stavlja tek poslije 1177. (16).

Prema tome, Dinić odbacuje Šišićeve rezultate i zaključuje »da opet treba i onu po Šišiću autentičnu povelju kneza Dese dovesti u sumnju i držati je *sub iudice* dok se ne nađu jači razlozi za ili protiv ispravnosti i posle pojave pergamenta iz 1284. godine« (14). No on ne prihvaća ni Čremošnikovo mišljenje o razlozima i vremenu postanka spomenutog pergamenta već se ponovo vraća na Jirečekovu tezu. Kao argumente za svoje mišljenje iznosi — kako je već rečeno — da stilizacija spomenute odluke Malog vijeća ne sadržava jamstvo za postojanje originala Desine isprave i da je sudbina Mljeta, otkako je »vlast srpske države počela popuštati na Jadranu, bila dosta dugo neodređena.« Međutim, mislim da sâm tekst odluke ne pruža dovoljno elemenata za takav zaključak a ni historijat odnosa između Dubrovnika i Mljeta ne govori u prilog tom zaključku. U ratu s Milutinom, otok je 1301. silom anektiran i na njemu je postavljen knez⁶, ali pri sklapanju mira 1302, vjerojatno pod pritiskom Venecije, uspostavljeno je prijašnje stanje.⁷ Otada se Dubrovnik sve više koristi činjenicom što se opat benediktinskog samostana na Mljetu nalazi pod njegovom erkvonom jurisdikcijom pa nastupa kao branilac samostana sv. Marije⁸ i tako postepeno učvršćuje svoju vlast nad otokom. Njegovim pretenzijama ne smeta Srbija; takmac mu je korčulanska porodica Zorzi odnosno interesi Venecije. Odluka donesena 1338. u Veneciji u korist mljetskog samostana omogućila je Dubrovniku da zavlada otokom. Analiza mljetskog statuta pokazuje da dubrovački knez već od 1345. donosi definitivne odluke u žalbama na sudske presude, obavezne za opata i mljetske suce.⁹ Vlast je Srbije nad Mljetom u to vrijeme nominalna i sam Dinić konstatira »da od 1357 do 1362 Dubrovnik naređuje mobilizaciju

čavali određivati velike kazne: za posuđenu svotu od nekog Ivana Minia (1266) »libras denariorum venetorum trecentas et uigintiquinque ad denarios grossos«, u slučaju nepridržavanja primljenih obaveza izjavljuju da će platiti »supra scriptos denarios in duplum« (CD V, 376). Da su i pojedinci bili osuđivani na veliku kaznu od 2000 perpera, pokazuje zaključak Velikog vijeća za god. 1302. (MR V, 36); sve to govori u prilog tome da se poena temporalis Desine lažne isprave mogla pojaviti prije i to neovisno o istoj kazni iz god. 1338.

⁶ MR V, 5, 10.

⁷ Iako je 1302. zaključeno »quod insula Melite dimictatur sicut prius erat, et quod comune Ragusii non debeat se intrmittere de insula nominata«, ipak je već 1305. u Malom vijeću donesena odluka »quod per dominum comitem et suum consilium quolibet annum eligantur tres procuratores monasterii Pecline et monasterii Melite, qui debeant videre et procurare omnia facta predictorum monasteriorum«; God. 1318. odlučeno je u Malom vijeću »quod Ursacium filius Prodani de Bodača ire debeat pro nostro vicecomite ad dictam ysolam de Melida, qui cum omni studio intendat ad salvacionem dicti monasterii et hominum et personarum dicte ysole« (MR V, 23, 85, 110; usp. i Gušić, n. dj., 4, bilj. 27, 28, 31).

⁸ Na molbu opata mljetskog samostana, Dubrovčani šalju 1329. svog poslanika »ad dominum Mladenum comitem Dalmasii, Crisse et Scardone, ad petendum et recuperandum dampnum eis illatum super ysulam Melide per Saračinum et homines suos« (MR V, 267; usp. i Gušić, 5, bilj. 32).

⁹ »et quella persona qual sera acusata se possa apelare a miser lo Conte de Ragusa: e cognoscere de quella questione per lo ditto miser lo Conte. Et quella sententia chi se dara in quella per miser lo Conte de Ragusa, debia eser ferma e si se debia osservare per lo abbate et li çudesci de melida« (G. Wenzel, Beiträge zur Quellenkunde der dalmatinischen Rechtsgeschichte im Mittelalter, Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen II, Beč 1849, 14).

ljudi sa Mljeta¹⁰ isto onako kao sa Pelješca i Lastova i to upravo zbog sukoba sa Srbijom« (8). Štaviše, i 1367. Vijeće umoljenih određuje »de mittendo Stagnum de hominibus insularum omnium nostrarum«, među njima s Mljeta 25 ljudi.

To što u poveljama Stefana Prvovjenčanoga i Milutina nema nikakve aluzije na darovnicu kneza Dese, ne mora još značiti da ona nije postojala. Zbog težnje lokrumskih benediktinaca da u svom posjedu zadrže jedan dio otoka (Babino polje), došlo je do spora sa samostanom sv. Marije, kojemu, čini se, postojeća Desina darovnica nije mogla osigurati nesmetano uživanje i posjed čitavog Mljeta. Da je taj spor riješila nova darovnica (Stefana Prvovjenčanoga), vidimo u činjenici što u njoj nije slučajno istaknuto: »otok vas i Babino polje« kao i u tome da se lokrumski benediktinci nigdje više poslije te godine ne spominju kao posjednici crkve sv. Pankracija. Tom je darovnicom Stefan Prvovjenčani poklonio samostanu zemljišta u Stonsom ratu i Korčuli, a potvrdio one vinograde koje je opat kupio crkvenim novcem u Rijeci i Žrnovnici. Milutin je, doduše, odbio njihove nove pretenzije na bazi Desina falsifikata, ali je zato potvrdio postojeće stanje (darovnicu svoga djeda) Međutim, te su dvije povelje kao i ona pape Ivana XXII, sve tri autentične, bile 1338, uz prijepis Desine (original je već bio izgubljen), dane u Veneciji na uvid prilikom rješavanja spora između benediktinaca i obitelji Zorzi. Možemo pretpostaviti da je vijeće, ne htijući uz autentične povelje izrično spomenuti Desin prijepis, priznalo u formuli: »per possessionem temporis cuius memoria non existit« pravo benediktincima na Mljet za vrijeme prije Stefana Prvovjenčanog i to baš na temelju Desine darovnice.

Šišić, kako smo vidjeli, iznosi više argumenata u prilog originalnosti Desine isprave, koji uvjerljivo dokazuju da nije moguće čak i veoma vještom pisaru prilikom krivotvorenja darovnice unijeti sve te historijske ličnosti (koje su živjele prije 200 godina), a da se pri tom nigdje ne izda u takovu radu. Čremošnik je na primjeru Desine falsificirane isprave najbolje pokazao kako je takav posao posve uzaludan.

Ne možemo se prikloniti mišljenju da bi u XIV st. Dubrovnik mogao potkrijepiti svoja prava na otok falsificirajući povelju u kojoj se neki njegovi plemići spominju kao svjedoci. Međutim, činjenica da se oni ondje navode, govori prije za to da su odnosi s Desom, bar u to vrijeme, bili nepomućeni.¹²

Sam Desa, gospodar Duklje u vrijeme kada je car Manojlo stupio u borbu protiv pobunjene Raške (1149), traži, čini se, oslonac u Veneciji¹³ koja se nalazi u bizantsko-njemačkom taboru. Budući da su već prije postojale kulturne i trgovačke veze Duklje sa susjednom Apulijom, Desa je Mljet darovao pulsanskim benediktincima, zacijelo zato da stekne podršku toga utjecajnog reda. Benediktinci su na otoku podigli crkvu sv. Marije, pa Fisković, koji je taj značajni kulturno-historijski spomenik

¹⁰ God. 1361. Veliko je vijeće zaključilo da pošalje 50 ljudi s Mljeta i 50 s Lastova za obranu Stona. Odlučeno je također da oni ljudi s otoka koji su određeni za Ston moraju ići »sub pena perperorum XXV pro quolibet, aut de stando tribus mensibus in carceribus« (MR III, 80).

¹¹ MR IV, 1896, 89; god. 1378. u Vijeću umoljenih donesen je ovaj zaključak: »Prima pars est de mittendo Priboe de Vladimiro, ut conducat de Melita homines remiges L« (MR III, 164).

¹² »vivendo in quel tempo (tj. 1151) il duca Dessa coi Ragusei suoi finitimi, con gran confidenza et amorevolezza« (Chronica ragusina Junii Restii, MSHSM XXV, 1393, 51).

¹³ Gušić tvrdi da je Desa nakon što je zavladao Dukljom radi učvršćenja svojih veza s Apeninskim poluotokom udao kćer nepoznata imena za Leonarda kneza Osora, sina dužda Vitala II Michielija (Mljet, n. dj., 19). Ali on nije uzeo u obzir da je već Šišić datirao tu udaju oko g. 1170, na temelju podatka iz »Historiae ducum Vene-ticorum« (n. dj., 101). Isti izvor citira i Jireček na koga se Gušić poziva (K. Jireček, Istorija Srba I, Beograd 1952, 145, bilj. 126).

proučavao, dolazi do zaključka da je »crkva izrazita zgrada romaničkog stila koja se može datirati u drugu polovinu XII st.« i da su je »odmah nakon svog dolaska sazdali benediktinci iz samostana sv. Marije u Pulsanu, koje je ovamo pozvao zahumski i dukljanski knez Desa, poklonivši im svojom darovnicom 1151. godine otok Mljet.«¹⁴

U raspravi: Isprave zahumskih vladara iz XI i XII st. o Babinu polju na otoku Mljetu, HZ XIII, 1960, J. V r a n a pokušao je ponovo preispitati autentičnost babinopoljskih isprava. On smatra da je Ljutovid, strateg Srbije i Zahumlja, dao Babino polje lokrumskom bendiktinskom opatu Petru i njegovoj samostanskoj braći da ondje »po svojoj volji postavljaju opate, tj. sagrađe crkvu i osnuju manastir«. Ovaj posjed potvrdili su zahumski vladalac Hranko i ban Slavogost. Iz njihovih se isprava vidi da je na Babinu polju sagrađena crkva sv. Pankracija, ali ne i manastir. To je — misli Vrana — bio vjerojatno razlog zbog kojeg je Desa darovao Mljet bendiktincima iz Apulije. On je i lokrumskom samostanu potvrdio njegov posjed na otoku. Ban Borić i kasnije episkop Gavril s banom Rastimirom rješavaju spor zbog crkvice sv. Pankracija u korist lokrumskog samostana (155).

Paleografskom analizom spomenutih isprava, Vrana nastoji dokazati da su Ljutovidova i Hrankova darovnica iz XI st., druga Ljutovidova i Slavogostova iz početka XII st., a Desina, Borićeva i Gavrilova isprava iz kraja XII odnosno početka XIII stoljeća. Mi nemamo mogućnosti da provjerimo ovo njegovo mišljenje. Međutim, iako je to mogao, autor nije proveo diplomatičku i historijsku analizu ovih isprava. To nedostaje tim više što on i sam ističe da je svrha njegove rasprave »obrana povijesnih činjenica i ličnosti koje se u babinopoljskim ispravama spominju« (166).

Vrana konstatira da je Šišić, analizirajući Ljutovidovu ispravu, uočio »da se njezini podaci o strategu Ljutovidu slažu s podacima u Ljetopisu popa Dukljanina« i iz toga izveo zaključak da se »navodni falsifikator Ljutovidove isprave poslužio lažnim podacima popa Dukljanina«, ali postavlja pitanje: »Kako je moguće, da ono, što Dukljanin u 38. glavi svoga Ljetopisa priča o Vojislavu (Dobroslavu), ima historijsku podlogu, a ono, što u istoj glavi priča o njegovom protivniku Ljutovidu, da nema takve podloge?« (157—158). Međutim, iako je citirao i stranice njegove rasprave (215, 216), uzalud ćemo ondje tražiti ono što Šišiću pripisuje. Naprotiv, Šišić dokazuje da su falsifikatori nastojali da ispravi dadu izgled što veće starine i zato su je doveli u vezu s prvim lokrumskim opatom Petrom (XI st.) Budući da se taj događaj, o kojem Dukljanin priča u gl. XXXVIII, podudara s vremenom Petrova upravljanja samostanom u Lokrumu, objašnjava — kaže Šišić (215) — »zašto je falsifikator dao Ljutovidu titule, koje samo vizantijski car daje i zašto ga je učinio stratigom Zahumlja i Srbije...« Dukljaninovi podaci podudaraju se s onim što je iz drugih izvora poznato o borbama Bizanta protiv Vojislava. Štaviše, gl. XXXVIII govori protiv onoga što su falsifikatori o Ljutovidu izmislili.

Za bolje razumijevanje podsjetit ćemo na događaje iz god. 1042. Nakon neuspjelog ustanka protiv bizantske vlasti (1035) Stefan Vojislav je bio kraće vrijeme zatočen u Carigradu. Pošlo mu je za rukom da se oslobodi i vrati u zemlju pa obnovi borbu protiv Bizanta i izvojuje više pobjeda nad njegovim kaznenim ekspedicijama. Poslije ugušenja Deljanova ustanka, car Konstantin IX Monomah zapovijedio je namjesniku Drača, patriciju Mihajlu, da kazni nepokorenog Vojislava. Vazalni vladari Raške, Bosne i Zahumlja pozvani su da u toj akciji sudjeluju. Međutim, Vojislav je potpuno uništio vojsku bizantskog stratega i proširio svoju vlast na Travunju i Zahumlje.¹⁵

¹⁴ C. Fisković, Spomenici otoka Mljeta, Zagreb 1958, 44. Usp. i Crkva i samostan sred Jezera na Mljetu, Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU VI, br. 1, Zagreb 1958.

¹⁵ G. Ostrogorski, Istorija Vizantije, Beograd 1959, 309; Jireček n. dj. I, 134.

Iz Dukljaninova teksta jasno proizlazi (gl. XXXVIII) da su do toga vremena (1042) u Raškoj, Bosni i Zahumlju bila tri različita vladara¹⁶ koji su tek u borbi protiv Vojislava (Dobroslava) ujedinili svoje snage pod vodstvom Ljutovida (Šišić, n. dj., 346—347). Ta je vojna po Ljutovida završila nesretno (ut erat vulneratus, recuperato equo, fugam petiit) a u zemlji je zavladao mir (Šišić, n. dj., 353). Sve to najbolje pokazuje da tvrdnja lokrumskih falsifikatora, koji su Ljutovida, vladara Zahumlja, proglasili i strategom Srbije, protuslovi Dukljaninovu pričanju.

Nadalje, Vrana citira naslove iz institucije Ljutovidove isprave: »protospatarius epi to chrusotriclino, ypatus et stratigos« transkribirajući ih grčkim pismom (160). No on ispušta pri tom najznačajniji dio titule koji govori protiv autentičnosti isprave tj. da lokrumski falsifikatori ne nazivaju Ljutovida samo »stratigos« nego »stratigos Servie et Zachlumie«. Premda konstatira kako je već Jireček opazio »da nosilac prvog naslova u to vrijeme nije mogao imati drugi, a Šišić dodaje, da ni drugi i treći naslov nikada ne dolaze zajedno« (160), ipak misli da bi se to moglo protumačiti tako da Ljutovid nije bio nasljedni vladar nego uzurpator a da je kao grčki saveznik »mogao od bizantskoga dvora postepeno dobivati sve više naslova pa se na kraju okititi svima« (161). Međutim, o tituli *protospatarius epi to chrusotriclino* Šišić kaže da »ne može nigdje da se nađe u sačuvanim grčkim spomenicima« (n. dj., 214). Titulu protospatara dobivali su mletački duždevi (Petar Tribun, Petar Kandijan, Mihajlo Vitalis), a nakon pomirenja s Carigradom podijeljena je ona i nasljedniku Vojislava knezu Mihajlu (1053—1073).¹⁷ Dakle, tom se čašću odlikuju istaknuti ljudi, dobro poznate ličnosti svoga vremena. Naslov *hipat* carigradsko je dostojanstvo koje odgovara rimskom konzulu. Dužd Justinijan (827—829) potpisuje se »imperialis hypatus« pa Rambaud ističe da su duždevi s ponosom nosili bizantske titule: u IX vijeku hipata, u X protospatara, a u XI protosebasta.¹⁸ Ne samo što prve dvije titule ne dolaze zajedno već ni naslov hipat ne nalazimo više u ispravama poslije prve polovine X stoljeća, I najzad, Jireček tvrdi da strateg Srbije nije postojao osim u lažnoj Ljutovidovoj povelji¹⁹, a u tituli srpskih vladara Srbija nikada ne dolazi zajedno sa Zahumljem prije Nemanjića (Šišić, n. dj., 215).

Ispadanje titule u Hrankovoj darovnici Vrana tumači tako kao da je »i on mogao biti uzurpator, koji nije imao nasljednoga naslova velikoga kneza«. To je jednako neuvjerljivo kao i daljnja pretpostavka da »njegov faktični naslov nije predlađačima isprave, tj. lokrumskim benediktincima, bio poznat« (161). Pri tom ga ne smeta činjenica da o Hranku nema nikakvih podataka koji bi govorili o tome da je doista vladao Zahumljem u XI i XII stoljeću. Na misao da je sačuvana isprava bila samo koncept, upućuje ga činjenica »da su u Hrankovoj ispravi doslovce prepisani mjesec i indikcija Ljutovidove isprave« (161). Međutim, ne obraća pažnju na to da isprava nije datirana po vladanju bizantskih careva, iako se tako datiraju sve bizantske i južnoitalske latinske, a velikim dijelom i naše isprave X i XI st. (Šišić, n. dj., 225).²⁰

¹⁶ Na osnovi toga podatka, Ostrogorski s pravom tvrdi da Zahumlje, prije bizantskog napada na Zetu g. 1042. nije pripadalo Vojislavu (n. dj., 309—310, bilj. 3).

¹⁷ S. Novaković, Vizantijski činovi i titule u srpskim zemljama XI—XV veka, Glas SKA 78, Beograd 1908, 219.

¹⁸ Novaković, n. dj., 220.

¹⁹ Jireček, n. dj., 133, bilj. 71; usp. i Ostrogorski, n. dj., 298, bilj. 1.

²⁰ Sačuvalo se dosta isprava iz dalmatinskih gradova u kojima privatni ljudi iz Zadra, Splita i Trogira, dajući poklone samostanima u toku X i XI st., spominju savremene bizantske careve (Novaković, n. dj., 221; vidi ispravu o osnivanju benediktinskog samostana na Lokrumu kod Šišića, n. dj., 185—186).

Vrana postupa slično i s Borićevom ispravom. Na temelju nedatiranog i »neovjerovljenog« prijepisa u kojem njen izdavač nosi nepotpunu titulu »banus Barius (!) cum filiis meis atque propinquis« misli da je Borić vladao i Zahumljem.²¹ No to je već mnogo ranije isticao i Milobar²², ali su Šišić i Ćorović ovu tezu odbacili i utvrdili da se vlast bana Borića nije nikad širila po Zahumlju.²³

Nije uvjerljiv ni Vranin zaključak da su lokrumski benediktinci, koji su tobože za svoj posjed na Babinu polju raspolagali s dva originala i pet prijepisa — a oni »imaju stvarnu podlogu t. j. original iz koga su prepisani« — izgubili sva prava na posjed pred Stefanom Prvovjenčanim jer »nisu izgradili manastir, kako je to bilo predviđeno već u Ljutovidovoj darovnici« (166).²⁴

Rezimirajući rezultate prikazanih radova smatramo da Dinićevi argumenti ne dovode u sumnju autentičnost originalne Desine isprave. Naprotiv, bula Inocencija III nov je dokaz za ispravnost Šišićeva mišljenja o toj darovnici. A ne mogu se prihvatiti ni nastojanja Vrane koji je pokušavao da paleografskom analizom dokaže da Ljutovidova i Hrankova isprava nisu falsifikati. Jednostrano rješavanje toga problema, ma koliko se pričinjalo uspješnim, nije u takovu poslu dostatno.

Ivan Kampuš

²¹ Ćorović ocjenjuje tu povelju kao nesumnjiv falsifikat XIII st. »na kom se ne vredi dalje zaustavljati« (Ban Borić i njegovi potomci, Glas SKA 182, 1940, 49); slično mišljenje zastupa i V. Klaić, Poviest Bosne, Zagreb 1882, 50. F. Milobar, međutim, određuje južnu granicu Borićeve banovine uzimajući za podlogu upravo ovu povelju (Ban Borić, Nada V, Sarajevo 1899, 217). O Milobarovu prilogu Ćorović kaže da je ne samo »pun smelih i neodrživih postavaka nego pokazuje i da pisac nije dovoljno siguran u predmetu koji obrađuje« (n. dj., 3).

²² Milobar, n. dj., 217.

²³ V. Ćorović, Historija Bosne, PI SKA 129, Beograd 1940, 160—162; F. Šišić, Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102—1301), Zagreb 1944, 69, 70, 86; i V. Klaić, n. dj., 49—52.

²⁴ Govoreći o razlozima koji su natjerali lokrumske benediktince da u XIII st. krivotvore niz darovnica kako bi dokazali svoje pravo na crkvicu sv. Pankracija sa svim njenim posjedima, Gušić ističe da se tu radi o bogatim maslinicima Babina polja. On navodi da se u sačuvanim mljetskim spisima spominje maslinik pod nazivom »uljanik« u oporuci Ratka Marana iz 1490, a u jednom opisu zemlje iz 1559. spominje se lokalitet »pod maslinom« (Otok Mljet, 27). Analiza mljetskog statuta (Wenzel, n. dj., 10—25) pruža mogućnost i drugačijeg zaključivanja. Velike kazne (10 perpera) za krađu vola ili krave ili za prodaju tih ukradenih životinja (čl. 7; pri krađi sitne stoke plaća se deseterostruko za ukradenu kozu, ovcu ili jarca), zatim odredba da nitko ne može pasti jarce i koze više od 100 glava pod kaznu od 10 perpera i gubitka suviška, a može pasti slobodno ovce (čl. 57), članci koji određuju mjere za prodaju sira i mesa (čl. 63) i cijene (čl. 66) — sve govori u prilog tome da je Mljet bio bogat stokom. Osim toga, njegovo su bogatstvo činili vinogradi i šume. Osobi koja posadi vinograd na ženinu mrazu priznato je pravo na polovinu (čl. 31). Čuvari vinograda moraju gospodaru nadoknaditi štetu ako vinograd napuste prije berbe (čl. 34). Štaviše, pri prodaji vina, uz druge mjere propisane je i upotreba stare mljetske mjere za vino (to govori za dugu tradiciju uzgoja loze; čl. 64). Teške kazne predviđene su za sječū šume (6 perpera; čl. 17). Za stranca koji bi sjekao borove bez dopuštenja mljetskih sudaca gospodar barke gubi barku i plaća komuni 10 perpera, a svaki od mornara plaća 5 perpera (čl. 47). Međutim, o maslinicima nema u navedenom statutu spomena a i sam Gušić konstatira da je otok bogat stokom i borovima (n. dj. 25, 26, 29).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA PAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB